

Ο κομμουνισμός ως κίνηση

Συνομιλεί το βιβλίο ιστορίας του Κωστή Καρπόζηλου [«Ελληνικός Κομμουνισμός – Μια διεθνική ιστορία \(1912-1974\)» \(Αντίποδες, 2024\)](#) με το λογοτεχνικό μυθιστόρημα του [Τζων Ντος Πάσος «1919» \(Οδυσσέας, 1982\)](#) μέρος της εμβληματικής τριλογίας USA του αμερικάνου συγγραφέα; Στο δικό μου μυαλό τα δύο αναγνώσματα συνομίλησαν. Τα επέλεξα ως τα φετινά θερινά μου αναγνώσματα. Θεώρησα πως δύο ογκώδη έργα, ένα θεωρητικό και ένα λογοτεχνικό θα με κρατήσουν για το καλοκαίρι. Γελάστηκα. Και τα δύο διαβάζονται τόσο γρήγορα, με μία ανάσα που κοινότοπα λέμε. Οι ήρωες, τα γεγονότα, η ιστορική εξέλιξη στο ένα και η πλοκή στο άλλο τρέχουν και συνεπαίρνουν την αναγνώστρια.

Το δεύτερο βιβλίο της τριλογίας του Ντος Πάσος εξελίσσεται κατά κύριο λόγο στην Ευρώπη του «Μεγάλου Πολέμου» (Α΄ΠΠ). Οι ήρωες και οι ηρωίδες, συνειδητά ταξιδεύουν από τις ΗΠΑ στην Ευρώπη ως στρατιώτες, ως εθελόντριες του Ερυθρού Σταυρού, ως ναυτικοί και ναυτεργάτες, ως πλανόδιοι και τυχοδιώκτες. Φέρουν σίγουρα τη νιότη τους αλλά και τις προσωπικές τους ιστορίες από τις ΗΠΑ. Στο πρώτο μέρος της τριλογίας τους και τις θυμόμαστε να ενηλικιώνονται σε μια Αμερική του τέλους του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} που μετασχηματίζεται από αγροτική κοινωνία σε βιομηχανική. Κόρες και γιοι της εργατικής τάξης, προλετάριοι πηγαίνουν ή δεν πηγαίνουν στο κολλέγιο, εργάζονται σκληρά, βιώνουν τις απώλειες των συγγενικών τους προσώπων από επιδημίες και εργατικά ατυχήματα. Γίνονται περιστασιακά αγρότες, γραμματείς, οικιακές βοηθοί, εργαζόμενοι στον τουρισμό, λοστρόμοι, μηχανικοί και ναυτικοί στην προσπάθεια τους να ζήσουν, να επιβιώσουν αλλά και να ονειρευτούν (ή και να διαμορφώσουν) ένα καλύτερο μέλλον. Συγκρούονται με τις οικογένειές τους, επαναστατούν ενάντια στους κομφορμισμούς αλλά και τραυματίζονται από αυτούς. Αναπτύσσουν φιλίες, κοινωνικές σχέσεις, ερωτεύονται, παντρεύονται και χωρίζουν κάνουν παιδιά και τα χάνουν. Παράλληλα, μετέχουν στα σημαντικότερα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα της εποχής τους. Είναι ενεργά ή λιγότερα ενεργά μέλη των ΒΕΚηδων* και κάνουν απεργίες, συμμετέχουν σε κινητοποιήσεις, βιώνουν την αστυνομική και κατασταλτική βία του αμερικάνικου κράτους, κατηγορούνται ως προδότες, χάνουν τις δουλειές τους, φυλακίζονται και κάποιες σκοτώνονται μέσα στον αγώνα. Και είναι μόλις ανάμεσα στα 15 και τα 20 τους χρόνια.

Ο Τζο, ο Ντικ, η Έβελιν, η Έλινορ, ο Φρεντ, ο Στιβ, η Τζέινι και η Έλεν και τόσες άλλες «ήρθαν να κατοικήσουν αυτή τη γη χωρίς να έχουν τη χαρά της επιλογής του τόπου διαμονής ή της καριέρας τους»**. Στο δεύτερο μέρος της τριλογίας, ταξιδεύουν στο Παρίσι και από εκεί στη Μασσαλία, στο Βερολίνο, στη Λυόν, στη Βενετία και στη Ρώμη λόγω της εισόδου των ΗΠΑ στον πόλεμο. Το ιστορικό

χαλί, ο Μεγάλος Πόλεμος και οι αποφάσεις του προέδρου Βίλσον*** είναι το σκηνικό αλλά όχι οι πρωταγωνιστές του βιβλίου. Οι ήρωες, άλλοι φιλειρηνιστές, άλλοι προδότες του έθνους τους, άλλοι απλοί πολεμιστές και εθελόντριες συνεχίζουν να ταξιδεύουν, να ζουν, να ερωτεύονται, να αρρωσταίνουν και να πεθαίνουν. Το ταξίδι και η τυχαιότητα είναι σημαντικά. Ο Τζο Γουίλιαμς σκοτώνεται μεθυσμένος σε ένα μπαρ του Σεν Ναζέρ τη νύχτα της ανακωχής και ο Ντόν Στίβενς λέει πως «κάθε φορά που μπλέκω να 'σου ένας μικρός Εβραίος που με βοηθάει να ξεμπλέξω...αυτή την φορά ήταν ένας ράφτης» (Ντος Πάσος, 1982. σ. 464).

Ο Τζο, ο Ντικ, η Έβελιν, η Έλινορ, ο Φρεντ, ο Στιβ, η Τζέινι, η Έλεν και τόσες άλλες είναι στην Ευρώπη του Μεγάλου Πολέμου γιατί «δεν θα μπορούσαν να είναι οπουδήποτε αλλού» (Ντος Πάσος, 1982. σ. 383). Η κίνηση τους στις πολλαπλές γεωγραφίες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, οι ζωές και οι αποφάσεις τους επηρεάζονται από τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα αλλά δεν καθορίζονται μονοδιάστατα από αυτά. Τα βιώματά τους, τα παιδικά τους χρόνια, ο αγώνας τους ενάντια στην αδικία, η συνδικαλιστική τους ορμή μεταφέρονται, μοιράζονται, διαπλέκονται, αμφισβητούνται, και μετασχηματίζονται. Οι δράσεις τους και το ταξίδι τους δεν είναι αποτέλεσμα της Ιστορίας, είναι Ιστορία. Ο Τζο, ο Ντικ, η Έβελιν, η Έλινορ, ο Φρεντ, ο Στιβ, η Τζέινι, η Έλεν και τόσες άλλες δεν είναι κομμουνίστριες. Ή μήπως είναι;

Ο Κωστής Καρπόζηλος στο δικό του βιβλίο γράφει για την ιστορία του ελληνικού κομμουνισμού του 20^{ου} αιώνα. Επιλέγει όμως να το κάνει με έναν σχετικά διαφορετικό τρόπο. Δεν εστιάζει στα συνέδρια, τις κομματικές αποφάσεις και συνδιασκέψεις. Χωρίς αυτά να υποτιμώνται, η εστίαση μεταφέρεται στους ανθρώπους, σε αυτούς και αυτές που όρισαν τις εαυτές τους ως κομμουνιστές και κομμουνίστριες. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν σε πολλές περιπτώσεις απάτριδες, μετανάστριες και πρόσφυγες. Διάσημες ή άσημες μορφές της συλλογικής ελληνικής κομμουνιστικής μνήμης που κινούνται «πραγματικά» στις πολλαπλές γεωγραφίες των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα. Η Κωνσταντινούπολη, η Οδησός, η Καβάλα, ο Πειραιάς και η Μόσχα δεν είναι απλά σημεία παράθεσης της βιογραφίας ήδη ταγμένων κομμουνιστριών. Είναι πόλεις και τόποι που εμπεριέχουν εμπειρίες, τυχαία γεγονότα, συναντήσεις, αγώνες, κινητοποιήσεις, συνδικαλιστικές διώξεις και φυλακίσεις των ιστορικών προσώπων. Οι ήρωες του βιβλίου είναι ναυτεργάτες, καπνεργάτες, αρτοποιοί και τσαγγάρηδες, εργάτριες στη βιομηχανία και κυρίως φυγάδες από τους τόπους που γεννήθηκαν.

Στις διαφορετικές γεωγραφίες της «διεθνικής Ελλάδας» των Βαλκανικών Πολέμων και της μετέπειτα μικρασιατικής εκστρατείας συναντιούνται, ωσμώνονται, συσχετίζουν τις εμπειρίες τους, σκέφτονται συλλογικά και συγκροτούν τις πρώτες οργανωτικές εκφράσεις του ελληνικού κομμουνισμού ****. Η Φεντερασιόν, το ΣΕΚΕ και το ΚΚΕ δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα μιας Ιστορίας που αναπόφευκτα (Βλ. Επανάσταση του 1917 στη Ρωσία) θα οδηγούσε σε αυτές τις μορφοποιήσεις. Είναι και το αποτέλεσμα της κίνησης των ανθρώπων αυτών των δομών στο χώρο. Των προλετάριων, των εργατριών που στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν και «πρόσφυγες στροβιλίζονταν στο χώρο δίχως ρίζες, έμεναν σε συνοικισμούς στις παρυφές των πόλεων και σε απομονωμένα χωριά, δεν είχαν πρόσβαση στις δομές

της κεντρικής εξουσίας, ήταν αντιμέτωποι με ένα πλέγμα αποκλεισμών και περιθωριοποίησης» (Καρπόζηλος, 2024, σ. 149). Και, όπως και στην περίπτωση των ηρώων του Ντος Πάσος, είναι νεαροί και νεαρές από 15 μέχρι 25 χρόνων που «ενηλικιώνονται» μέσα από και μαζί με το ταξίδι τους.

Μέσα από αυτές τις βιογραφίες, τα ταξίδια και τις εμπειρίες των ιστορικών προσώπων, η ματιά πάνω στον ελληνικό κομμουνισμό διευρύνεται. Η διεθνική οπτική από την οποία επιλέγει να γράψει ο Καρπόζηλος την ιστορία του φαινομένου, φέρνει στο προσκήνιο το προφανές, αλλά πολλές φορές υποτιμημένο (ιστορικά, πολιτικά και κοινωνικά): ο ελληνικός κομμουνισμός ήδη από τη γέννηση του είχε διαστάσεις, δυναμικές και γεωγραφίες πέρα από τα (ιδεολογικά και χωρικά) σύνορα του

ελληνικού κράτους. Ενώσω το τότε ελληνικό κράτος των αρχών του 20^{ου} αιώνα επεκτείνεται και συγκροτεί τη συλλογική του ταυτότητα, οι έλληνες κομμουνιστές και κομμουνίστριες αμφισβητούν, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, τις εθνικές προτεραιότητες ως συστατικό στοιχείο του ελληνικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού. Είναι οι «άλλες» που είναι μεν Έλληνες πολίτες, αλλά την ίδια στιγμή η ελληνικότητα τους βρισκόταν υπό διαρκή διαπραγμάτευση. Γι' αυτό και αντιμετωπίζονται ως απειλή από την κυρίαρχη ιδεολογία και κρατική πρακτική.

Που συναντιούνται λοιπόν οι ήρωες του Ντος Πάσος και οι ιστορικές φιγούρες του Καρπόζηλου; Δεν ξέρουμε αν ο Τζο, ο Ντικ, η Έβελιν, η Έλινορ, ο Φρεντ, ο Στιβ, η Τζέινι, η Έλεν και τόσες άλλες είναι κομμουνίστριες. Δεν μας το αποκάλυψε ο Ντος Πάσος. Ξέρουμε ότι ο Αβραάμ Μπεναρόγια, ο Σαμουήλ Γιονά, ο Μήτσος Παρτσαλίδης, ο Σεραφείμ Μάξιμος και τόσες άλλες που δεν άφησαν ίχνη στη συλλογική ελληνική κομμουνιστική μνήμη, ήταν. Όλες και όλοι συναντιούνται στις μεγάλες

ανακατατάξεις του κόσμου των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Δεν είναι θύματα της Ιστορίας που οι ζωές τους στροβιλίζονται παρά τη βούλησή τους μέσα στα μεγάλα γεγονότα. Είναι νέοι αγωνιστές και αγωνίστριες που επαναστατούν, συνδικαλίζονται, συγκροτούν οργανώσεις, πολεμάνε, φυλακίζονται, απεργούν και σκοτώνονται. Ερωτεύονται, αμφισβητούν και αμφισβητούνται, μετασχηματίζονται, γράφουν, γίνονται ποιητές και διανοούμενες. Είναι αυτές που δίνουν υπόσταση στον κομμουνισμό και στο επαναστατικό πρόταγμα. Δεν είναι μυθικοί ήρωες αλλά γήινες μορφές που παράγουν Ιστορία.

*BEK (Βιομηχανικοί Εργάτες Κόσμου – IWW Industrial Workers of the World).

**Ελαφριά παράφρασή μου από το βιβλίο όπου η πρόταση αναφέρεται στον ήρωα Ράντολφ Μπορν, σ. 105.

***Έτσι αναφέρουν οι Γάλλοι στο βιβλίο τον τότε πρόεδρο των ΗΠΑ Γούντροου Ουίλσον ο οποίος ενώ αρχικά επέλεξε την ουδετερότητα τελικά οδήγησε τις ΗΠΑ στον Α΄ΠΠ τον Απρίλιο του 1917.

****Ο Καρπόζηλος δεν ασχολείται αποκλειστικά με τα πρόσωπα και τις ιστορίες τους ως «φορείς» του ελληνικού κομμουνισμού. Τα συνέδρια, οι κομματικές αποφάσεις, η συγκυρία και η σχέση με την (πανταχού παρούσα) ΕΣΣΔ και ειδικά την Τρίτη Διεθνή έχουν το δικό τους ρόλο και χώρο στο βιβλίο. Όμως όλα αυτά διαπλέκονται με πρόσωπα, μικρές ιστορίες, τα βιώματα και την πολιτικοποίηση των

πρωταγωνιστών/τριων που είναι εξίσου σημαντικές και μέσα από την οπτική του Καρπόζηλου βρίσκουν το χώρο τους στην ιστορία. Γι' αυτό και στο δικό μου κείμενο εστιάζω στα δύο πρώτα κεφάλαια του βιβλίου («Εβραϊκός Σοσιαλισμός» και «Προσφυγικός Κομμουνισμός») όπου όλα αυτά τα στοιχεία αναδεικνύονται περισσότερο. Εξάλλου, χρονικά συνομιλεί πλήρως με το βιβλίο του Ντος Πάσος για μια περίοδο γύρω από τον «Μεγάλο Πόλεμο» (Α' ΠΠ).

Ο Γιώργος Βελεγράκης είναι Ηλεκτρολόγος Μηχανικών και Μηχανικός Υπολογιστών Ε.Μ.Π. (M.Eng.) με μεταπτυχιακές σπουδές στην Πολεοδομία – Χωροταξία Ε.Μ.Π. (M.Sc.) και στο Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ε.Μ.Π. (M.Sc.). Είναι Διδάκτορας του τμήματος Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου στον τομέα της Πολιτικής Οικολογίας.